

Jezik masovnih medija

Osnovne studije – Sportski novinari i treneri

Fakultet za sport i fizičko obrazovanje

Univerziteta Crne Gore

O SKLOPU REČENICE. ULOGA RJEČNIKA U JEZIKU MEDIJA. IZBOR RIJEČI I OBRTA

Postoji priličan broj specifičnih izraza, konstrukcija i ustaljenih sintagmi kod kojih se javlja nesigurnost u izboru padeža, ne samo u govoru nego i u pisanom jeziku, a pokatkad i u samoj gramatičkoj normi.

Tako se zapaža izvjesna sklonost ka uopštavanju genitiva, usljed koje se uz prijedloge ili prijedloške izraze **uprkos, nasuprot, u prilog ovakvom mišljenju** (a ponekad i poslije drugih riječi) javlja genitiv umjesto očekivanog dativa. Ispravno je samo:

uprkos teškoćama, nasuprot ranijim podacima, u prilog ovakvom mišljenju itd., a ne **uprkos teškoća** i sl.

Vjerovatno najčešći primjer zloupotrebljenog genitiva tiče se sintagme **u vezi**, koju svakodnevno (naročito u manje ili više birokratizovanom govoru) srećemo u spojevima kao „u vezi toga”, „u vezi vašeg pitanja” i sl. Mada je jasno da se ovaj genitiv javio po analogiji s drugim prijedloškim izrazima sličnog značenja (prije svega povodom), ipak očuvano značenje imenice veza zahtijeva da se ovdje upotrijebi prijedlog s sa instrumentalom:

u vezi s tim, u vezi s vašim pitanjem itd.

Od imenica koje mogu imati prisvojni pridjev, nije dobro upotrebljavati genitiv: umjesto „bulevar Pupina”, „rezultat Petriča na 1.500 metara” nesumnjivo je bolje „Pupinov bulevar”, „Petričev rezultat”.

Nedoumice se često javljaju između žive i nežive promjene u imenima klubova (pobijedili smo Hajduka ili Hajduk?), ponekih listova (čitam Ježa ili Jež?) i automobila (vozim opela ili opel?). Ovdje akuzativ jednak genitivu odgovara prvobitnom živom značenju imenica (hajduk, jež i sl.), a nepromijenjeni akuzativ – sekundarnom značenju „klub”, „list” odnosno „automobil”, tako da i za jedan i za drugi oblik ima opravdanja. Može se jedino primijetiti da je poslije prijedloga mnogo običniji akuzativ po neživoj promjeni (navija za Budućnost, prelazim u Željezničar i sl.), dok se bez prijedloga javljaju obje vrste promjene. S druge strane, pravilno je samo gledao sam Dinamo, vozim fijat, imam folksvagen i sl. (a ne „Dinama”, „fijata”, „folksvagena”), jer takve imenice nijesu nikada ni označavale živo biće. Isto bi se moglo primijeniti i na druge strane automobilske marke, kao opel, ford, sitroen, porše itd.

Odnosna zamjenica **koji**, u muškom rodu, ima akuzativ jednak nominativu kad se odnosi na nešto neživo. Stoga su pogrešni svi oblici kao:

„rezultat koga su dobili”, „u programu kojega ćete i vi gledati”, „predmet na koga se ovo odnosi”, a takođe i „narod koga svi poštuju”, budući da se zbirne imenice kao *rod, narod, soj, skup, zbor* itd. ponašaju kao nežive. U svim ovim primjerima umjesto koga ili kojega trebalo je reći **koji**.

Oblik **kući** je dativ, ali ujedno i ostatak starog lokativa, i time se može objasniti njegova upotreba u sklopovima kao:

Nisam bio kući, On sjedi kući, a ona šeta i sl.

Ipak, današnji standardni jezik ovdje dopušta samo:

Nisam bio kod kuće, On sjedi kod kuće i sl.,

dok se kući upotrebljava za oznaku cilja kretanja: idem kući, vraćajući se kući, na putu kući i sl.

Najviše problema u savremenom jeziku zadaje instrumental. Prvenstveno u štampi, primjećuje se naglo širenje konstrukcije *za + instrumental*, na štetu konstrukcije *za + akuzativ* ili drugih oblika.

Nedopustivo je da se *za* sa instrumentalom upotrebljava i u takvim spojevima kao:

„ljubav za slobodom”, „sklonost za preuveličavanjem”, „pokušaji za usklađivanjem propisa”, „pojačano interesovanje za konkursima”,

gdje je jasno da bi pravilan oblik glasio:

ljubav za slobodu (ili prema slobodi), sklonost ka preuveličavanju, pokušaji usklađivanja propisa (ili da se usklade propisi), pojačano interesovanje za konkurse.

Tu je, naravno, i vječiti problem upotrebe odnosno izostavljanja prijedloga s uz instrumental, to jest razlikovanja instrumentala u užem smislu (značenje oruđa) od tzv. socijativa (značenje društva ili zajednice). Razlika je vrlo jasna kad se navode parovi kao *hlađenje vodom* i *lonac s vodom*, ili *putovati autobusom* i *putovati s djetetom*. Ipak, u mnogim slučajevima instrumental bez prijedloga, prije nego oruđe, označava materiju neophodnu za

vršenje radnje (npr. napuniti benzinom) ili predmet radnje (upravljati državom, baviti se naukom, rukovati oružjem itd.).

Pored padeža, i broj imenice (jednina ili množina) može ponekad dovesti do nedoumica. Danas najaktuelniji takav problem svakako su imenica **robe** – oblik koji se posljednjih decenija javio u jeziku ekonomista i koji su odatle nekritički preuzeli novinari, pišući o „izvozu naših roba” i slično. Pošto zbirne imenice kao što je ova nemaju množinu, pravilnom se može smatrati samo *jednina roba*; umjesto o „raznim robama” može se govoriti o raznim vrstama robe ili o proizvodima.

Teško bi se mogao braniti i plural imenice **ponašanja**, koji je u novije vrijeme omiljen u političkom rječniku:

Ovakva ponašanja više ne smijemo tolerisati. – nepravilno

Ovakvo ponašanje više ne smijemo tolerisati. – pravilno

Obrnuto, imenica **novine** spada u pluralia tantum (imenice koje imaju samo oblik množine) i stoga nije dopušteno upotrebljavati je u jednini:

Redovno čitam ovu novinu. – nepravilno

Redovno čitam ove novine. – pravilno

Slaganje pridjeva, glagola, brojeva

Slaganje (kongruencija, konkordancija) naziv je za pojavu da se oblik jedne riječi nužno upravlja prema drugoj, npr. **lijep fudbal, lijepa košarka, lijepe utakmice** (slaganje po rodu i broju). Pored čisto formalnog slaganja, sve

gramatike dopuštaju u određenim slučajevima i slaganje po smislu, na primjer kad se završetak imenice ne podudara s rodom (velika kukavica, ali hrabri poglavica; kolege su se složile i kolege su se složili) ili kod imenica **većina**, **manjina**, **nekolicina**, koje su po obliku jednina a po značenju množina, otuda se dopušta:

većina radnika se vratila na posao i većina radnika su se vratili na posao, nekolicina odlazi i nekolicina odlaze.

Uz **brojne imenice na -ica** upotrebljava se imenica u genitivu množine, odnosno genitiv zbirne imenice: *dvojica ljudi, četvorica asistenata, sedmorica braće*. Glagol može biti u obliku dvojine ili množine: *petorica su došla ili došli*. Uz zbirne brojeve **dvoje**, **troje**, **četvoro**... glagol je u srednjem rodu: *rodilo se troje djece, petoro talaca je oslobođeno*.

Na slaganje posebno treba obratiti pažnju kod brojeva. Uz **brojeve 2, 3, 4** i sve brojeve koji se završavaju riječju dva, tri ili četiri imenica i glagol biće u obliku dvojine:

Pregledana su dvadeset dva objekta.

Uz brojeve od **pet** naviše imenica će biti u genitivu množine:

Pregledano je 38 objekata. Sto ljudi je spašeno;

glagol je u srednjem rodu, kao u ova dva primjera, ali se ne isključuje ni slaganje u rodu i broju sa subjektom:

Pregledani su 38 objekata. Oko dvadeset žena došle su da se upišu na tečaj.

Pogrešne su konstrukcije kao svakih dva minuta, tih tri-četiri sekunde, vaših 123 kucanih strana, gdje je uz broj manji od pet upotrijebljena zamjenica u genitivu množine, ispravno je:

svaka dva minuta, te tri-četiri sekunde, vaše 123 kucane strane.

Slično tome, gramatičari zahtijevaju da se kaže **čitavu godinu dana, sljedeću nedjelju dana, cio mjesec dana** i sl. a ne čitavih, sljedećih, cijelih, dakle, uz slaganje s prvom imenicom, a ne s genitivom dana. Ipak, uz **pola i četvrt** moramo dopustiti i genitiv množine, npr. dobrih pola minuta, svakih četvrt sata (pored dobro pola minuta, svaku četvrt sata, što bi bilo gramatički ispravnije, ali manje uobičajeno).

Rekcija

Rekcijom se naziva moć glagola (rjeđe pridjeva) da odrede padež (s prijedlogom ili bez njega) imenice ili zamjenice koja se uz njih upotrebljava kao pravi ili nepravi objekat. Primjeri:

- **upoznati** se s čim, upoznati koga s čim, a ne „o čemu”.
- **predsjedavati** čemu (sjednici, sastanku itd.) a ne čim (sjednicom, sastankom).
- **oskudjevati** u čemu ili čim (ne na čemu).
- **obilovati** čim (ne s čim ili u čemu).
- **kontaktirati** s kim, ne kontaktirati koga (mada je još bolje izbjeći ovaj glagol, zamjenjujući ga izrazima stupiti u dodir, uspostaviti vezu i sl.).

Glagoli

Glagol **trebati** mora se upotrebljavati kao bezličan, dakle samo u oblicima 3. lica jednine (*treba, trebalo je, trebaće, trebalo bi*). Pri tom se često gubi iz vida da to ograničenje važi samo kada se trebati javlja uz drugi glagol. Ako drugog glagola nema, glagol trebati može se slobodno mijenjati kroz sva lica.

Subjekt glagola može biti ono što je potrebno (predmet ili živo biće), npr.:

Trebaju im lopte. Trebao bi mi pravi drug. Nijesu nam trebali vaši savjeti.

Ako uz **trebati** dolazi drugi glagol, moraju se upotrijebiti bezlični oblici.

Nepravilno je:

Trebao si to ranije da kažeš. I oni trebaju da daju svoj dio. Nijeste se trebali mučiti.

Pravilno je:

Trebalo je to ranije da kažeš. Treba i oni da daju svoj dio. Nije trebalo da se mučite.

Pri upotrebi **glagolskog priloga sadašnjeg** (na -ći) i prošlog (na -vši) važno je imati na umu da se oni upotrebljavaju u zavisnoj rečenici i da im je subjekat isti kao i subjekat glavne rečenice.

Nepravilno je:

Pregledajući evidenciju, pao nam je u oči veliki broj izostanaka.

Pravilno je:

Dok smo pregledali evidenciju... Pregledajući evidenciju, zapazili smo...

U funkciji pridjeva, ovaj oblik se upotrebljava da označi stalnu osobinu: vladajuća klasa, olakšavajuće okolnosti, svijetleća reklama. *Nije pravilno* upotrebljavati ga kao glagol, vezan za određeno vrijeme i praćen priloškim odredbama, npr. trenutno nedostajuća sredstva, nedostajuća sredstva za gradnju, ubrzavajuće kretanje.

Infinitiv (neodređeni glagolski oblik) ne upotrebljava se s prijedlozima. Otuda su nedopustive konstrukcije (stvorene po ugledu na strane jezike) kao:

To je bilo za ne vjerovati. To je za poludjeti. To je hrana za ponijeti.

Ove konstrukcije moraju se zamijeniti pridjevom, glagolskom imenicom.

To je bilo neverovatno. ili zavisnom rečenicom: *To je da čovjek poludi.*

To je hrana da je nosite.